

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.289

UDK 929 Isaković A.
811.163.4(497.6)

Primljeno: 11. 02. 2024.

Pregledni rad
Review paper

Amira Banjić

ISAKOVIĆEV ANGAŽMAN NA REAFIRMACIJI BOSANSKOGA JEZIKA KROZ VARIJANTE NA POPRAVNOM ISPITU I RJEČNIK KARAKTERISTIČNE LEKSIKE U BOSANSKOME JEZIKU

U ovom radu se govori o zalaganjima i doprinosima Alije Isakovića u procesima reafirmacije bosanskoga jezika unutar srpskohrvatskog jezičkog unitarizma tokom druge polovine 20. stoljeća. Predstavljen je historijski kontekst ondašnje jezičke politike te za odabranu temu značajna Isakovićeva djela. Posebno je u fokusu sociolingvistički prilog „Varijante na popravnom ispitu“ te leksikografsko djelo *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku* kao svjedočanstva borbe za priznavanje specifičnosti bosanske varijante, te priznavanje karakteristične leksike bosanskoga jezika u tadašnjoj jezičkoj normi. Rezultati djelovanja Alije Isakovića na ovome planu uočljivi su kako u jugoslavenskom periodu (djelimična promjena kursa zvanične jezičke politike), tako i periodu državnoga osamostaljenja kada je jezička politika uveliko kreirana na zasadima Isakovićevih koncepata.

Ključne riječi: Alija Isaković; bosanski jezik; srpskohrvatski jezik; jezička politika; varijante; rječnik

JEZIČKA POLITIKA U DRUGOJ POLOVINI 20. STOLJEĆA

Alija Isaković, istaknuti intelektualac i književnik, zavrijedio je priznanje u savremenim naučnim i stručnim krugovima i zbog svog reafirmatorskog zalaganja na polju bosanskoga jezika. Iako po vokaciji nije bio lingvista, svoj intelektualni angažman u oživotvorenju svijesti o specifičnostima bosanskoga jezika otpočinjje 60-ih godina 20. stoljeća, u vremenu koje su obilježile polemike o jeziku i njegovoj

normi. Važnost njegovog zalaganja za ravnopravan status bosanskoga jezika unutar srpskohrvatske jezičke standardizacije reflektira se i u današnjim raspravama o bošnjačkom identitetu i bosanskom jeziku. O tome svjedoče i publicirana posebna izdanja posvećena Aliji Isakoviću, poput *Zbornika radova Alija Isaković i bosanski jezik* (2018) u izdanju Instituta za jezik u Sarajevu, kao i *Život, časopis za književnost i kulturu* (2002), broj 1-12, u izdanju Društva pisaca Bosne i Hercegovine, objavljen nakon naučnog skupa posvećenog Aliji Isakoviću.

Stoga ćemo se i u ovom radu referirati na značajne studije i radove posvećene višedecenijskom Isakovićevom angažmanu koji mu je pribavio status nezvaničnog reformatora bosanskoga jezika. Prije toga neophodno je ukazati na jezičku politiku u Bosni i Hercegovini koja je činila kontekst i podlogu Isakovićevom djelovanju.

Bosanski jezik je osporavan desetljećima unazad, a ta se praksa posebno ustalila nakon dokidanja zvanične nominacije jezika u Bosni i Hercegovini, kojom je naziv bosanski zamijenjen nazivom srpsko-hrvatski jezik.¹ Nakon toga, godinama poslije, primjetan je konstantni oportunitizam prema bosanskome jeziku koji dopire iz političkih ali i iz nekih naučnih krugova, koji se manifestovao svođenjem bosanskog jezika i bosanskohercegovačke i bošnjačke književnosti pod srpsko ili hrvatsko određenje. Na prostoru Bosne i Hercegovine službenu nominaciju jezika određivala je politika, tj. suprotstavljene politike „sa željom da neko kroz jezik ‘nadvlada’ drugog“, a „problem ‘nadvladavanja’ nominacije određenog ili određenih jezika veći je što su ‘jezici’ gramatički i leksički bliži“ (Solak 2014: 21). Problemi nominacije i prihvatanja bosanskoga jezika unutar standardnojezičkih procesa u Bosni i Hercegovini bili su i ostali ideološke prirode, a izvor su im politike koje su Bosnu i Hercegovinu vidjele kao cjelovit i autonoman državno-pravni okvir i kulturni prostor. Pitanje etno-nacionalnog identiteta bosanskih muslimana i njihovog maternjeg jezika tretirano je do 70-tih godina u kontekstu tzv. „nacionaliziranja muslimana“, tj. tendencije da se bosanski muslimani integriraju u nacionalne korpuse ili Srba ili Hrvata, pri čemu je ta „misao o opredjeljenju donesena izvana, otuda je imala prodrijeti u muslimanske mase i njima ovladati“ (Firdus, prema Isaković 1990: 14)

Temelji standardno-jezičkih procesa koji su se nakon II svjetskog rata kod Bošnjaka odvijali u sklopu srpskohrvatskog jezičkog okrilja podignuti su Novosadskim književnim dogovorom 1954. godine. Iako, naizgled, polaze od principa jezičkog zajedništva i tolerancije *Pravopis* i *Rječnik* Matice srpske i Matice hrvatske, kao produkti Dogovora, zalažu se samo za istočnu odnosno zapadnu jezičku varijantu

1 Pogledati više u Solak (2014).

„bez uočavanja i priznavanja cjelovitosti tog jezika koja se potvrđuje baš na središnjem dijelu, na njegovim ‘međuvarijantskim prostorima’“ (Jahić 1999: 32-33). Zanimarivanje bosanske varijante ili, štaviše, proglašavanje njenih sasvim određenih posebnosti neknjiževnim i nevažecim unutar norme srpskohrvatskog jezika, bilo je povod Isakovićeva otvorenog i javnog zalaganja za priznavanje i bosanske varijante.²

ISAKOVIĆEVA AFIRMACIJA BOSANSKOGA JEZIKA KROZ VARIJANTE

Na samom početku valjalo bi ukazati na to da se pojam *varijante* odnosio ne na „jezične nego jezično-sociološke pojave“, pa su se varijante smatrale kao „adaptacija jedinstvenog standardnog jezika tradiciji i suvremenim potrebama nacija kao definiranih socio-etničkih formacija“ (Brozović 1970: 35). Na prostoru Bosne i Hercegovine funkcionisale su tri nacije – Muslimani (današnji Bošnjaci), Srbi i Hrvati, pa se smatralo da je upravo to prostor gdje postoji nacionalno nehomogen standardni jezik. Kako su na snazi djelovali procesi priznavanja nacionalne posebnosti bosanskih muslimana, otvorilo se i novo pitanje u pogledu njihovih prava na nacionalnu varijantu, prava koja su već imali Srbi i Hrvati. Međutim, zagovarajući dvovarijantne raslojenosti sh. jezika, sve do 90-ih godina 20. vijeka za bosanski jezik koriste termin *bosanskohercegovački standardnojezički izraz*, smatrajući ga međuvarijantnim tipom, odnosno subvarijantom. S tim u vezi, može se zaključiti da je ovaj pojam ukazivao na to da je pitanje određivanja varijanti sh. jezika bilo prvenstveno političke prirode, jer je bosanska tzv. subvarijanta u potpunosti odgovarala onome što se u Srbiji i Hrvatskoj nazivalo varijantom.

Dok su se mnogi lingvisti sklanjali „pod okrilje serbokroatističkog kišobrana“ (Jahić 1999: 245) nazivajući bosansku varijantu bosanskohercegovačkim standardnojezičkim izrazom, doprinoseći time njenom potcjenjivanju, Alija Isaković je istupio svojim prodornim tekstom „Varijante na popravnom ispitu“ objavljenom u časopisu *Život*.³ Iako je bio prešućen, ovaj tekst može se smatrati početkom njegovog

2 Pored Alije Isakovića, značajnu kritiku upućenu k pravopisnoj normi MS i MH dao je i Mehmedalija Mak Dizdar u svom tekstu „Marginalije o jeziku i oko njega“, gdje se bavi srpsko-hrvatskom isključivosti nauštrb bosanskog jezika ističući kako je bosanski jezik doživio „da ga pojedinci kastriraju, i da tu kastraciju proglase naučnom i zakonitom“ (1991: 190). Spomenutim tekstovima ova dva autora otvaraju pitanje statusa bosanskoga jezika unutar srpskohrvatske jezičke zajednice u 20. stoljeću.

3 Pored ovog teksta, Alija Isaković je objavio i druge važne tekstove u kojima je izlagao svoje stavove o jeziku: „Nervoza u našem književnom jeziku“ (1965) kao prvi tekst kojim započinje svoj rad na afirmaciji bosanskog jezika, a potom i „Leksika muslimanskih pisaca i naši pravopisi“ (1984), „Vukova svijetla slutnja“ (1987), „Bosanski jezik“ (1991) i dr.

aktivnog angažmana na reafirmaciji bosanskoga jezika. Isaković iznosi oštru kritiku bh. lingvistima koji šute na decenijsko opredjeljivanje bosanskih muslimana za istočnu ili zapadnu odrednicu. Tekst započinje:

„Vjerujem da nikad ranije duhovna komponenta intelektualnog BH-bića nije bila stavljena u veću kušnju: biti čeječen bez vlastitog pristanka, biti negiran u onome u čemu si bio uzor, biti pod-, ispod-, sub-, među-, mini-, nad- biti pred činom biti ili ne biti, kolebati se, dijalogizirati sa sobom, gledati i ne vidjeti, slušati i ne čuti, opredjeljivati se iz generacije u generaciju i – griješiti“ (Isaković 1987: 131).

Svjestan političkog ozračja u kojem se nalazi, Isaković je naglašavao da je bosanski jezik egzistirao i da egzistira koliko i srpski i hrvatski jezik: „Mi smo integralan dio srpskohrvatskog jezičkog područja i podjednako podliježemo jezičkom pulsiranju“ (1987: 134-135).

U „Varijantama na popravnom ispitu“, ali i drugim sociolingvističkim tekstovima, Isaković se protivi srpsko-hrvatskoj jezičkoj supremaciji zalažući se za „normu kao sociolingvističku kategoriju u jeziku, normu u kojoj će svaki kolektiv participirati podjednako i na isti način da bi i nju i taj jezik mogao doživljavati kao svoj“ (Baotić, prema Duraković 2018: 41). U tekstu „Varijante na popravnom ispitu – o sociolingvističkim pogledima Alije Isakovića“ Edim Šator se posebno bavi ovim Isakovićevim tekstom ističući da je „logično njegovo razmišljanje, jer ako su se na prostoru nekadašnjeg sh. jezika izdvajale istočna i zapadna varijanta sa svojim karakteristikama, nelogično je bilo prihvatiti da je BiH prostor gdje se te varijante poništavaju ili ukrštavaju“ (Šator 2005: 96). Time bi se posebnost bosanskohercegovačkog izraza, kako on ističe, spuštala na nivo subvarijante, jer „ako su se ovdje ukrštavale te dvije varijante, onda je ovdje morala postojati posebna varijanta, a to i Isaković veoma slikovito i logično ističe *žuta + plava boja smiješane ne daju žutoplavu već zelenu boju*“ (Šator 2005: 96).

Da bi potpunije objasnio svoju tezu o priznavanju i bosanske/bosanskohercegovačke varijante, imajući u vidu da su svi narodi (pa tako i Bošnjaci) imali udjela u izgradnji nekadašnjeg sh. jezika, Isaković je predstavio trokomponentni sistem (*a*, *b* i *c* komponenta), pri čemu je *a* komponentna značila bazu sh. jezika, odnosno ono što je imanentno trima varijantama. Tako bilježi sljedeće:

„b-komponenta = ono u HV i/ili SV što je zajedničko sa BV.

c-komponenta = ono u HV i/ili SV čega nema u BV.

(...)

BV nema svoju c komponentu. To je njena karakteristika a ne manjkavost, jer ima dvostruku b komponentu (HV-b + SV-b). Tako je i BV komplementarna (a nikako sub!): ako nema ništa izrazito što druge dvije nemaju, i što nije sasvim tačno, BV ništa nedostaje. Tako je svaki ovaj varijantski niz cjelovit i svaki podjednako samostalno funkcioniše, sa zajedničkim a + b, dok je c podređeno na obje strane“ (Isaković 1987: 141-142).

Iz ovoga zaključujemo da tu bosansku varijantu, pored baze sh. jezika, odlikuju *b* komponenta i srpske i hrvatske varijante, dok, kako to naglašava i autor, *c* komponenta bosanske varijante nije ušla u standardni jezik: „C komponenta u ostale dvije varijante ustvari predstavlja sve ono što te varijante odvaja od bosanske varijante, kao i ono što ih međusobno razdvaja“ (Šator 2005: 97). Kao što to uočava i Jasmin Hodžić pišući o „Varijantama na poravnom“: „... svojevrsnog jezičkog prožimanja je moralo biti, samo na bosanskohercegovački jezički izraz ne bi se u cjelini moglo gledati kao na prožimanje istočnih i zapadnih jezičkih obilježja – prava istina je u traganju za autohtonim izrazom“ (2018: 51). Stoga, Isaković i navodi HV-c i SV-c jezička obilježja koja ne mogu egzistirati u bosanskoj varijanti poput: ekavice, razlike u akcentima, leksike, pisanja stranih riječi itd.

Prema Isakovićevom viđenju varijantnog raslojavanja sprskohrvatskog jezika, priznavanjem bosanske varijante ne bi došlo do dubljih razdora, nego, naprotiv, do značajnih uticaja na druge dvije. Zbog toga i Enes Duraković smatra da je Isaković položaj bosanskog jezika proučavao u sklopu „sveukupnog kulturno-identitetskog samoprepoznavanja, vraćanja nasilno uskraćenog prava da se i u jezičkoj normi uvažavaju autentične posebnosti, vrijednosti i karakteristike koje će u normiranju zajedničkog jezika uživati ravnopravan status“ (2018: 43). Odbijajući dvovarijantsku normu kao i subvarijantski položaj bosanskoga jezika Isaković je prvi koji se na planu jezičke politike suprotstavio tendencijama nacionaliziranja Muslimana.

AFIRMACIJA LEKSIKE MUSLIMANSKIH PISACA U RJEČNIKU

konteksu Isakovićevog afirmatorskog angažmana na polju bosanskoga jezika središte njegovog zanimanja zauzeo je leksikografski rad. Nakon što je u leksikografiju kročio *Rječnikom stare rudarsko-geološke terminologije* (1970), najveći iskorak napravio je sa *Rječnikom karakteristične leksike u bosanskome jeziku* (1991), i to sa četiri izdanja⁴ u kojima afirmira leksičko blago bosanskoga jezika. U

4 Četvrto izdanje izašlo je pod nazivom *Rječnik bosanskoga jezika* pa je naišlo na kritike od strane nekih lingvista, da takav naziv nije korespondirao sa sadržinom rječnika. Npr. Šator: „Četvrto izdanje je štampano 1995. i pod

sabranu leksiku u datom rječniku podjednak značaj imaju predgovor i pogovor, koji se na poseban način nadovezuju na stavove iznesene u *Varijantama*. Navlastito one u kojima se potencira da opstojnost bosanskoga jezika ne bi trebalo propitivati u sklopu srpskog ili hrvatskog:

„Bosanski jezik nije nastao ni u okrilju srpskoga ni u okrilju hrvatskoga jezika, nije njihova izvedenica, već jedna od objektivnih naporednosti. Bosanski jezik imao je i vlastiti tok do početka XX vijeka, kada su političke prilike izmijenile njegov javni status“ (Isaković 1992: 6).

S tim u vezi i *Rječnik* vidi kao „pokušaj da se to ispravi i da se naš zajednički jezik, koji svako imenuje prema svojoj tradiciji, obogati onim što mu nudi njegov, vrlo značajan udio“ (Isaković 1992: 26).

Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku nastao je kao Isakovićeva reakcija na jednostrane pristupe i političke uplive u proces standardizacije srpskohrvatskoga jezika i ignorantskog odnosa prema specifičnosti bh. jezičkog izraza.⁵ Bio je to svojevrsni „pokušaj da se tadašnji zajednički jezik obogati i bosanskom leksikom, da se toj leksici da mjesto kakvo zaslužuje, tj. da bude dio standarda“ (Šator 2016: 568).

Predgovor *Rječnika* predstavlja svojevrsan kratak historijat bosanskoga jezika jer u njemu kazuje o društvenim prilikama koje su bile razlogom marginalizacije Bošnjaka tokom standardizacijskih procesa i izrade pravopisa. Ukazujući na historijski kontinuitet bosanskoga jezika sve do 1907. godine, autor govori o političkom karakteru jezičke politike tokom 20. stoljeća:

„Jer, nestajanje bosanskoga jezika iz lingvističke terminologije XX vijeka nije nikakva lingvistička uzročnost, kao što nestajanje Bošnjaka-Muslimana iz jugoslovenske sociologije XX vijeka nije uzorokovano biološkom činjenicom već političkom igrom“ (Isaković 1992: 8).

U predgovoru se osvrće i na Vukovu reformu i Bečki književni dogovor iz 1850. godine, koji, prema riječima autora, potvrđuju već postojeću govornu i pisanu tradiciju u Bosni i Hercegovini. Naime, Isaković smatra da su Vukove reforme bile od izvjesnog značaja kako za srpski i hrvatski tako i za bosanski jezik ali najviše u domenu kreiranja prvih pomaka ka standardizaciji jezika, te prihvatanja svega onoga što je bosanski jezik kroz tradicijski okvir već sa sobom nosio.

Razloge za neravnopravan odnos prema bosanskom jeziku i Muslimanima tokom drugačijim naslovom - Rječnik bosanskoga jezika, što je ipak bilo preambiciozno i nije odgovaralo sadržaju samog rječnika“ (2016: 566).

5 U predgovoru Isaković navodi i to da je u *Rječniku* u izdanju MS i MH izostavljen veliki broj književnih izvora muslimanskih pisaca čija je leksika ubilježena kao neknjiževna (1,8 %).

standardizacijskih procesa autor vidi u ukidanju javnog imenovanja i javne upotrebe bosanskoga jezika 1907. godine od strane austrougarskih vlasti. Ovaj akt olakšao je „političkim vlastima (u Kraljevini Jugoslaviji i poslije Drugog svjetskog rata) da se bosanski jezik šutke izopći iz jezičkih dogovaranja, u beznadežnom iščekivanju da se Muslimani-Bošnjaci nacionalno opredijele, da kažu da jesu ono što kao narod nikada nisu bili“ (Isaković 1992: 24).

Pored ovih stavova, autor se u predgovoru osvrće i na mnoge autore, lingviste i književnike, koji su u svojim djelima pažnju posvetili bosanskome jeziku. Stoga se ovaj predgovor s pravom naziva kratkim historijatom bosanskoga jezika jer su u njemu sadržani dokazi o opstojnosti bosanskoga jezika kao i problemi s kojima se taj jezik kroz historiju susretao i dan-danas susreće.

Pogovor ovog rječnika sastoji se od tri dijela: 1. *Čemu ovaj rječnik?*, 2. *Moja zadaća?* i 3. *Kako dalje?* Prvo pitanje obrazlaže sljedećim:

„Na izvjestan način, ovaj Rječnik je rječnik književno sumnjivih riječi, značenjski i normativno ambivalentnih, jezičkom isključivošću osakaćenih, nepriznavanjem osramoćenih: riječi (s više razloga) nepoznatih, protjeranih u arhaizme, u provincijalizme, u tuđice, riječi s indingnacijom odbačenih, što ne priliči nikojem jeziku i ničijem pravopisu. Ovaj Rječnik je moje nastojanje da se tim riječima vrati njihova književna čast i javno uvažavanje“ (Isaković 1992: 483).

Naime, u prvom dijelu pogovora Isaković upućuje oštre kritike na račun Pravopisa iz 1960-te koji se, prema riječima autora, poigravao sa bosanskom tradicijom, navodeći primjere specifičnosti bosanskohercegovačkih izraza koje je tadašnja norma proglasila neknjiževnim: *aždaha, bahnuti, čejrek, grješan, hendek, hmiljeti, hrđa, hrvač, hrzati, huckati...* (Isaković 1992: 484).

U dijelu *Moja zadaća* autor opisuje sadržinu *Rječnika* navodeći da se sastoji od oko 13.500 riječi čije je tumačenje svedeno na najmanju mjeru. Naime, Isaković je građu „crpio iz oko 160 izvora među kojima su se našla razna starija djela od XVI vijeka pa sve do najnovijih djela. Pored književnih tekstova u izvorima su se našli i razni listovi, časopisi, antologije, rječnici, pravopisi, a također se koristio i vlastitim rezultatima istraživanja bošnjačkih govora u Stocu, Sarajevu, Tešnju, Mostaru i drugim sredinama koja je provodio sam autor“ (Šator 2016: 568).

U trećem dijelu pogovora *Kako dalje?* Isaković navodi za kakva se normativna rješenja bosanskog jezika zalagao u pogledu: fonološkog prvopisa, ikavice, turcizama, glasa *h*, zamjene staroga glasa *jata*, odnosa *ć/št* i *h/k*, udvojenih suglasnika (u turcizmima), glagola sa nastavcima *-irati, -isati, -ovati*, oblika plurala imenica, genitiva množine (u nekih imenica ž. roda), promjene ličnih imena, pridjevskih

nastavaka -ji, -iji, infinitiva bez -i, infinitiva ili da+prezent, pisanja futura I, te leksičkog bogaćenja. Za ovaj dio pogovora smatra se da je Isakovićev svojevrsni pokušaj normiranja bosanskoga jezika, a mnogi koncepti za koje se zalagao prihvaćeni su kao dio savremene bosanske standardnojezičke norme⁶, zbog čega Refik Bulić navodi kako je „njegova uloga u procesima standardizacije bosanskoga jezika bila velika i nemjerljiva“ (2018: 21).

Izvori u *Rječniku* otkrivaju da je ovim korpusom obuhvaćen petstoljetni kontinuitet bošnjačkog jezičkog stvaralaštva te da, podsjeća Isaković, „potomci davnih Bošnjana i danas žive u bosanskome jeziku koji je ostavio intenzivan trag, bezmalo – savršen kontinuitet, ostavio u svome jeziku kazivana i pisana djela neosporne književne i znanstvene vrijednosti, dostojne svekolikog poštovanja i modernoga lingvističkog elaboriranja“ (1992: 10). *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku* mjesto je gdje su takve pojave zabilježene i opisane.

ZNAČAJ ISAKOVIĆEVOG RADA NA REAFIRMACIJI BOSANSKOGA JEZIKA

Isakovićev angažman u procesu jezičkog planiranja unutar srpskohrvatskog jezičkog unitarizma Indira Šabić (2017) vidi u nekoliko segmenata. Pored osnaživanja nacionalne svijesti kod Bošnjaka, leksikografskog doprinosa i zalaganja za bosansku varijantu, što je predstavljeno i u ovome radu, autorica izdvaja i: 1. antologiziranje korpusa tekstova na bosanskome jeziku, 2. saradnju sa političkim agregatom i 3. promicanje bosanskoga jezika u inozemstvu.

Ne smije se zanemariti ni Isakovićev posredan lingvistički angažman u antologičarskom izboru bošnjačke književnosti. *Biserjem* kao prvom antologijom bošnjačke književnosti, pa i ostalim antologijama⁷, presudno je uticao na „zvanično priznavanje bosanskomuslimanske književnosti kao takve, pri čemu sasvim otvoreno kritizira i višedesetljetno zanemarivanje ove književnosti“ (Kodrić 2018: 45).

Iz svega navedenog može se zaključiti da je Isakovića borba za priznavanje bosanskoga jezika (i bošnjačke književnosti i identiteta) u kontekstu višedecenijskog srpskohrvatskog unitarizma obilježena aktivnim jezičko-normativnim angažmanom. Izdvojili smo prešućen, a kasnije izložen kritikama i osudama, tekst „Varijante na

6 U radu „Isakovićevo pitanje *Kako dalje?* – Standardni bosanski jezik u jednom pitanju i sto odgovora“ Refik Bulić pokazuje koliko su određeni jezički principi za koje se zalagao Isaković prihvaćeni u savremenoj jezičkoj normi i praksi.

7 Npr. *Hodoljublje* (1973), zbirka tekstova *Hasanaginica* (1975), *Antologija bošnjačkog eseja* (1996), *O „nacionaliziranju“ Muslimana* (1990), *Putopisi* (izbor) (1985).

popravnom ispitu“, kojim su uz “Marginalije o jeziku i oko njega” Maka Dizdara, vizirana nova shvatanja jezičke politike u Bosni i Hercegovini. Uticaj ovog i ovakvih Isakovićevih tekstova Duraković očitava već u dokumentima skupa organizovanog od strane Kulturno-prosvjetnog vijeća SR Bosne i Hercegovine u Sarajevu 1971. godine, gdje se „rezolutno odbija dvovarijantna jezička praksa u Bosni i Hercegovini i prvi put, opet slijedom Isakovićevih brojnih tekstova, ukazuje na udio Muslimana (Bošnjaka) u bogaćenju zajedničkoga jezika (2018: 53).

Iako u određenim segmentima kritikovan, *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku* (posebno predgovor i pogovor) zajedno sa „Varijantama na popravnom ispitu“ predstavlja ključni onovremeni doprinos borbi da se u jezičku normu uvrste autentične bosanske posebnosti. Isakovićev rad na reafirmaciji bosanskoga jezika pritom je lišen nacionalromantičarskih ideja, ali nikada na užtrb svijesti o jeziku kao biću kulture, posebno kada su, kao na južnoslavenskom prostoru, književno-jezička križanja ostavila neizbrisiv identitetski pečat:

„I pored svega što se događalo u srpsko-hrvatskim pravopisnim preganjanjima od 1850. do danas, nisam pristalica nategnutih pravopisnih barijera među našim jezicima-varijantama i veći dio onoga što je bilo konvencijalno u zajedničkom pravopisu prihvatio bih i danas, ne odričući se, pritom, onoga tradicijskog čega ima u svakome jeziku i pravopisu“ (Isaković 1994: 174)

Radovi Alije Isakovića su aktuelni i danas. Recentna jezička politika u Bosni i Hercegovini, na teritorijama gdje Bošnjaci čine većinu, čedo je Isakovićevih konceptualizacija.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Alija Isaković je reafirmirao bosanski jezik u vremenu kada je s tim u vezi preovladavala šutnja bošnjačkih intelektualaca i lingvista. Ostvarenim doprinosom stekao je status reformatora bosanskog jezika. Na početku rada predstavljen je historijski kontekst Isakovićeva angažmana. Neprihvatanje bosanskoga jezika imalo je ideološku i političku pozadinu pa je sasvim prirodno da se u procesima (pred)standardizacije bosanskoga jezika, tim problemima Isaković najviše bavio u sociolingvističkim tekstovima. Njegovo tadašnje zalaganje za prihvatanje i bosanske varijante unutar standardnojezičkih procesa u Bosni i Hercegovini urodilo je plodom u promjeni kursa jezičke politike, odbacivanjem koncepta dvovarijantnog raslojavanja sh. jezika kojim je u velikoj mjeri bio suspendiran bosanski jezički identitet. Njegov rad na tom planu ovjeren je *Rječnikom karakteristične leksike u bosanskome jeziku*,

čija sadržina obuhvata bogatu leksiku bosanskih pisaca, a građa datira od 1550. do 1985. godine. Predgovor i pogovor ovoj knjizi također sadrže važne aplikativne i teorijsko-konceptualne doprinose standardizaciji bosanskoga jezika.

LITERATURA I IZVORI:

1. Brozović, Dalibor (1970), *Standardni jezik*, Matica hrvatska, Zagreb.
2. Bulić, Refik (2018), "Isakovićevo pitanje kako dalje? – Standardni bosanski jezik u jednom pitanju i sto odgovora", u: *Alija Isaković i bosanski jezik*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
3. Dizdar, Mak (1991), „Marginalije o jeziku i oko njega“, u: Senahid Halilović, *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo
4. Duraković, Enes (2018), *Riječ i svijet Alije Isakovića*, Dobra knjiga, Sarajevo
5. Hodžić, Jasmin (2018), *Bosanski jezik*, Simurg Media, STAV – Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
6. Isaković, Alija (1987), *Neminovnosti. Baština. Kritika. Jezik. Intervjui*, IGTRU Univerzal, Tuzla
7. Isaković, Alija (1990), *O nacionaliziranju Muslimana: 100 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, Globus, Zagreb
8. Isaković, Alija (1992), *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, Svjetlost, Sarajevo
9. Isaković, Alija (1994), *Antologija zla*, Ljiljan, Sarajevo
10. Jahić, Dževad (1999), *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan - ZE Company, Sarajevo - Zenica
11. Jahić, Dževad (1999). *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Ljiljan - ZE Company, Sarajevo - Zenica
12. Kalajdžija, Alen (ur.) (2018), *Zbornik radova Alija Isaković i bosanski jezik*, edicija Posebna izdanja, knj. 30, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
13. Kodrić, Sanjin (2018), "Kako govoriti o književnom jeziku a ćutati o književnosti?: Alija Isaković i afirmacija bosanskog jezika i bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti", u: *Alija Isaković i bosanski jezik*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

14. Solak, Edina (2014), *Raspave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine*, Posebna izdanja, knj. XX, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
15. Šabić, Indira (2018), "Jezička politika Alije Isakovića vis-a-vis serbo-kroatizam", u: *Alija Isaković i bosanski jezik*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
16. Šator, Edim (2005), "Varijante na popravnom ispitu – O sociolingvističkim pogledima Alije Isakovića", *Most, časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, XXX /191
17. Šator, Edim (2016), "Doprinos Alije Isakovića bosnistici", u: *Zbornik radova s naučnog skupa Hercegovački naučnici i tradicija istraživanja u Bosni i Hercegovini*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar

ENGAGEMENT OF ALIJA ISAKOVIC ON REAFFIRMATION OF BOSNIAN LANGUAGE THROUGH „VARIANTS ON CORRECTIONAL EXAM“ AND *DICTIONARY OF CHARACTERISTIC LEXICOGRAPHY IN BOSNIAN LANGUAGE*

Summary:

This paper discusses Alija Isakovic's commitment and contributions to the processes of reaffirmation Bosnian language within Serbo-Croatian linguistic unitarism in the second half of the 20th century. We have shown the historical context of the language policy and Isakovic's significant work for the selected theme. The focus of this paper is on the sociolinguistic text "Varijante na popravnom ispitu" and the lexicographic work *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, which represents a kind of struggle for the specificity of the Bosnian variant and characteristic lexicon of Bosnian language in that linguistic norm. The results of Isakovic's work are noticeable in the Yugoslav period (partial change in the field of official language policy), but it's also noticeable in period of state independence when language policy was created based on Isaković's concepts.

Keywords: Alija Isakovic; Bosnian language; Serbo-Croatian language; language policy; variants; dictionary

Adresa autorice
Author's address

Amira Banjić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
amira.banjic@hotmail.com